

Mr. sc. Sanja Pajić

Zamjenica Kantonalnog javnog pravobranioca Hercegovačko-neretvanskog kantona

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE U GRAĐANSKIM PREDMETIMA

Sažetak: Pravo na pravično suđenje osnovni je ideal svih demokratskih pravnih sistema, odnosno stepen ostvarenja ovog prava pokazuje stepen demokratije i vladavine prava u konkretnom društvu. Predmet razmatranja ovog rada su opće garancije pravičnog suđenja propisane čl. 6. Konvencije, kao i njihova primjena u predmetima građanskopravne prirode, koje se temelje na više pravnih načela: ravnopravnost stranaka, nezavisnost i nepristrasnost suda, javnost i kontradiktornost suđenja, pravo na suđenje u razumnom roku, djelotvornost i ažurnost vođenja postupka i slično.

Ključne riječi: Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, pravo na pravično suđenje, građanska prava i obaveze

1. Pojam prava na pravično suđenje

Pravo na pravično suđenje je „ideal istinske pravde“.¹ Budući da seže u samu suštinu slobode i sigurnosti čovjeka, ovo pravo ima i karakter formalnog ljudskog prava.

Pravo na pravično suđenje proizilazi iz suštine čl. 6. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (dalje Konvencija).²

Struktura člana 6. Konvencije koncipirana je tako da se prvi stav odnosi na građanski i krivični postupak. Iako to ekscipitno nije formulisano, u ovom stavu sadržani su i principi pravičnosti u skladu s kojima treba tumačiti i sadržaj preostalih dvaju stavova. U članu 6. (1) Konvencije normira se “prilikom utvrđivanja građanskih prava i obaveza ili osnovanosti bilo kakve krivične optužbe protiv njega, svako ima pravo na pravično suđenje i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim, zakonom ustanovljenim sudom. Presuda se izriče javno, ali se novinari i javnost mogu isključiti s čitavog ili

¹ Č., Sadiković, *Evropsko pravo ljudskih prava*, Magistrat, Sarajevo, 2001. str. 89.

² Važnost primjene normi sadržanih u Konvenciji u Bosni i Hercegovini izražena je još od stupanja na snagu Aneksa VI Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (14. 12. 1995. godine) kojim je Konvencija direktno uvrštena u domaći pravni sistem, a pri tome joj je dat prioritet nad svim drugim zakonima. Bosna i Hercegovina je 24. 04. 2002. godine postala 44. članica Vijeća Evrope, a 12. 07. 2002. godine potpisala je i ratificirala Konvenciju. Pored ostalih prava priznatih Konvencijom, Bosna i Hercegovina mora osigurati svakom građaninu pravo na slobodan pristup sudu u parničnom postupku kao i pravo na pravično suđenje i razuman rok, regulisano članom 6. Konvencije.

jednog dijela suđenja u interesu morala, javnog reda ili nacionalne sigurnosti u demokratskom društvu, kada to nalažu interesi maloljetnika, ili zaštite privatnog života strana u sporu, ili kada to sud smatra izričito neophodnim zato što bi u posebnim okolnostima publicitet mogao nanijeti štetu interesima pravde.”³

Član 6. Konvencije primjenjuje se pod uslovom da postoji spor koji se tiče građanskih prava i obaveza kao i krivične optužbe protiv osobe koja se poziva na to pravo. Pravo na pravično suđenje osnovni je ideal svih demokratskih pravnih sistema, jer stepen ostvarenja ovog prava pokazuje stepen demokratije društva. Ono se temelji na nizu pravnih načela među kojima su: ravnopravnost stranaka, nezavisnost i nepristrasnost suda, javnost postupka, pretpostavka nevinosti, djelotvornost i ažurnost vođenja postupka, načelo *ne bis in idem* i dr.⁴

2. Pojam građanskih prava i obaveza

Odredba članu 6. (1) Konvencije pruža procesnopravne garancije svakome o čijim se građanskim pravima i obavezama odlučuje. Termin “svako” u smislu člana 6. (1) Konvencije obuhvata fizička i pravna lica, grupe lica, domaće državljane i strance te apatride.⁵ Članom 34. Konvencije propisano je da Evropski sud za ljudska prava (dalje Sud)⁶ može da prima predstavke od svake osobe, nevladine organizacije ili grupe lica koja tvrde da su žrtve povrede prava ustanovljenih Konvencijom ili protokolima uz nju učinjene od strane neke visoke strane ugovornice. Član 6. Konvencije primjenjiv je pod uslovom da postoji spor koji se tiče građanskih prava i obaveza. Sud tumači ovu odredbu veoma široko. U presudi *Delcourt* od 17. 01. 1970. godine zaključio je: “U demokratskom društvu u okviru značaja Konvencije pravo na pravično provođenje pravde ima tako značajno mjesto da bilo kakvo ograničeno tumačenje člana 6. stav 1. ne bi odgovaralo svrsi i cilju te odredbe.”⁷ Garancije iz člana 6. Konvencije ne primjenjuju se samo na sudske postupke već i na one faze koje im prethode i koje slijede. Član 6. obuhvata i postupke poslije suđenja, kao što je izvršenje

3 M., Nadaždin-Deftedarević, *Evropska konvencija prema praksi Evropskog suda za ljudska prava*, Grafit, Mostar, 2007, str. 44.

4 Z., Miljko, *Ustavno uređenje Bosne i Hercegovine*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2006, str. 135.

5 Van Dijk, Van Hoof G. J. H., *Teorija i praksa Evropske konvencije o ljudskim pravima*, Muller, Sarajevo 2001., str. 345.

6 Sud kao poseban organ Konvencije osnovan je 1959. godine na osnovu Konvencije. Konvencijom je propisana njegova nadležnost i organizacija. Cilj osnivanja Suda bio je da svojim autoritetom osigura poštivanje obaveza koje su visoke strane ugovornice preuzele Konvencijom i njenim protokolima. Sud je nezavisno sudske tijelo, ustanovljeno radi zaštite ljudskih prava koja su navedena u Konvenciji. Nadležnost Suda sastoji se u tome da utvrdi da li postoji povreda prava iz Konvencije, od strane država – potpisnica Konvencije. U tom smislu, članom 19. Konvencije propisuje se uspostavljanje Suda koji će djelovati na trajnoj osnovi. Tako: Č., Sadiković, *op. cit.*, 135.

7 Z., Miljko (2006), *op. cit.*, str. 136.

presuda. Sud je u predmetu *Hornsby protiv Grčke* smatrao da bi pravo na pristup Sudu, što je garantovano članom 6. Konvencije, bilo teorijsko i iluzorno, kada bi domaći pravni sistem države ugovornice dopuštao da konačna i obavezujuća sudska odluka ne bude realizovana na štetu jedne od stranaka.⁸

Pojam prava i obaveza građanske prirode u Konvenciji je prilično nejasan i ostavlja mogućnost za različita tumačenja. Sud se u svojoj praksi nije htio obavezati apstraktnom definicijom koja bi se mogla primjenjivati u svim različitim slučajevima, već se opredijelio da pojmovi prava i obaveze imaju autonomno značenje. Način na koji sud tumači ovaj izraz u stalnom je razvoju. Tako, pitanja koja su nekad bila izvan djelokruga člana 6., poput socijalne sigurnosti, sada uglavnom spadaju u građanska prava i obaveze. Pravo na pravično suđenje tiče se građanskih prava i obaveza, tako se član 6. (1) Konvencije primarno primjenjuje na postupke u okviru pravosuđa jedne države u kojima se odlučuje o građanskim pravima i obavezama. S druge strane, ono se proteže izvan građanskih predmeta u užem smislu. Izraz "utvrđivanje prava i obaveza građanske naravi" tumači se kroz praksu suda, koja je vremenom proširivala područja primjene člana 6., a po doktrini da je Konvencija živi organizam koji se mora prilagoditi socijalnim potrebama.⁹

Sud, a prije njega i Evropska komisija, u svojim odlukama izrazu "građanskopravne prirode" dali su autonomno značenje, ne preuzimajući klasifikacije iz nacionalnih prava. Razlog za autonomno tumačenje ovih izraza nezavisno od pravne podjele u pojedinim državama jeste osiguranje jednake primjene Konvencije na sve države članice potpisnice Konvencije. Država koja ne bi željela da neko područje pravnih odnosa bude izloženo zahtjevima iz člana 6. Konvencije (dakle zahtjevu pravičnog suđenja), mogla bi jednostavno to pravno područje formalno urediti odredbama nekog drugog, a ne građanskog i krivičnog prava.¹⁰ Po pravilu, član 6. Konvencije bez izuzetaka primjenjuje se na sve one postupke koji se u pravnom sistemu jedne države vode po pravilima parničnog postupka. U mnogim slučajevima Sud je, i u predmetima kad se odlučivalo o upravnim postupcima, smatrao da se radi o pravima građanskopravne prirode i podvrgnuo ih je testu udovoljenja iz člana 6. Konvencije.¹¹ Test se odnosio na pitanje da li se radi o pravu građanskopravne prirode, tj. da li je riječ o imovinskom pravu, te s druge strane, ima li karakteristika javnog ili privatnog prava. Imovinska prava ovdje su shvaćena široko. Sud se suzdržao od davanja bilo kakve apstraktne definicije ovog izraza, izuzev što je napravio razliku između privatnog i javnog

8 N., Mole i C., Harby, „Pravo na pravično suđenje“, *Vodič za primjenu članka 6. Europske konvencije o ljudskim pravima*, Priručnik o ljudskim pravima, broj 3, Sarajevo, 2005, str. 15.

9 A., Uzelac, „Pravo na suđenje u građanskim predmetima, nova praksa Evropskog suda za ljudska prava i njen uticaj na Hrvatsko pravo i praksu“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, vol. 60, br. 1, februar 2010, str. 3.

10 E., Grdinić, „Pravo na pošteno suđenje u postupcima građanskopravne prirode zajamčeno članom 6. st. 1. Evropske konvencije za zaštitu temeljnih sloboda“, *Hrvatska pravna revija*, broj 9/2005, Zagreb, str. 7.

11 *Ibidem*

prava. Sud je donosio odluke u svakom predmetu na osnovu posebnih činjenica. Sud smatra da se garancije

pravičnog suđenja u građanskopravnim stvarima odnose samo na one postupke u kojima postoji spor o nekom takvom pravu. Taj spor prema zaključku Suda mora biti izvoran i stvaran.¹²

Sud je u predmetu *Ringeisen i Konig*¹³ zauzeo stajalište da je bitan sadržaj o kojem se odlučuje, a ne vrsta postupka u kojem se o njima odlučuje, tako da se načelno može preispitati suđenje u svim vrstama postupaka. Bitno je da se u tim postupcima odlučuje o pravima i obavezama privatnog prava, što obuhvata imovinska pitanja, statusne, trgovačke i radne sporove. U ovom slučaju Sud je zauzeo stajalište da se član 6. (1) odnosi na sve postupke čiji je ishod odlučujući u smislu privatnih prava bez obzira na karakter zakona koji reguliše ovu materiju. Kada je neko pravo garantovano domaćim zakonom, Sud će ga najčešće smatrati građanskim pravom u smislu člana 6. (1) Konvencije. U presudi u navedenom predmetu Sud je zauzeo stav da član 6. (1) obuhvata sve postupke čiji je ishod odlučujući za prava i obaveze bez obzira na propise koji određuju kako se neki predmet rješava ili tijela u čijoj je nadležnosti taj predmet. Primjer za to nalazimo i u odlukama Suda u predmetu *Balmer-Schafroth i ostali protiv Švicarske* iz 1997. godine (odnosi se na pravo na zaštitu fizičkog integriteta), *Matter protiv Slovačke* iz 1999. godine (odlučivanje o pitanju pravne sposobnosti), *Kurzac protiv Poljske* iz 2001. godine (pravo na čast i ugled).¹⁴

Da bi se član 6. (1) Konvencije primijenio u građanskom kontekstu, mora postojati "spor" u vezi s nekim od građanskih prava. U više predmeta Sud je utvrdio da se član 6. (1) Konvencije primjenjuje na postupke čiji je ishod imao direktnog utjecaja na određivanje i/ili materijalni sadržaj nekog privatnog prava ili obaveze. To su predmeti: *Konig protiv Njemačke* iz 1978. (odnosi se na oduzimanje prava na vođenje privatne klinike i daljeg bavljenja medicinskom praksom); "*Le Compte, Van leuven i De Meyere protiv Belgije* iz 1981. godine (odnosi se na disciplinski postupak pred profesionalnim udruženjem); *De Moor protiv Belgije* iz 1994. godine (pravo na prijem u advokatsku komoru); *Feldbrugge protiv Holandije* iz 1986. godine (postupak pokrenut radi daljnjeg primanja dodatka za zdravstvenu zaštitu). Postepeno kroz sudsku praksu, Sud je zauzeo stav da pojam građanskih prava i obaveza obuhvata i odlučivanje o davanju ili oduzimanju licenci za: vođenje klinike,¹⁵ otvaranje benzinske pumpe,¹⁶ točenje alkohola,¹⁷ odlučivanje

¹² *Ibidem*, str. 8–9.

¹³ A., Uzelac (2010), *op.cit.*, str. 3.

¹⁴ D., Gomien, „Evropska konvencija o ljudskim pravima“, *Naklada*, Pravni fakultet Sveučilište u Rijeci, Zadar, 2007., str. 54.

¹⁵ *Ibidem*, str. 55.

¹⁶ *Bentham protiv Nizozemske*, 8848/80, presuda od 23. 10. 1985. A. Uzelac (2010), *op. cit.*, str. 3.

¹⁷ *The Traktorier protiv Švedske*, 10873/84, presuda od 07. 08. 1989. *Ibidem*

o pojedinim pravima iz područja socijalne zaštite i osiguranja,¹⁸ eksproprijaciju i prostorno planiranje,¹⁹ postupke u vezi s odštetom u upravnom postupku.²⁰

U predmetu *Ringeisen protiv Austrije* 1971., Sud je ustanovio da pojmovi građanskih prava i obaveza moraju biti samostalni i da stoga nije potrebno razlikovati privatno-pravne i javno-pravne stvari ili ograničiti primjenu ovog pojma samo na sporove između privatnih osoba. Prilikom utvrđivanja da li je nešto građansko pravo ili obaveza, uvijek se polazi od domaćeg zakonodavstva koje određuje taj pojam, samo je karakter prava o kojem se govori relevantan. Karakter legislative koja reguliše kako će materija biti klasifikovana (kao građansko, privredno, upravno pravo itd...) i tijelo koje će pravno obraditi materiju (redovni sud, upravni organ) od male su važnosti.²¹

Član 6. Konvencije obuhvata i postupke pred Ustavnim sudom kada je ishod takvog postupka odlučujući za neko građansko pravo koje štiti navedeni član. Što se tiče situacije gdje predmet uključuje odnos između pojedinca i države, Sud sve više takvih prava priznaje kao građanska prava. Svrha zaštite koju pruža član 6. stav 1. Konvencije jeste osiguranje pravičnog postupanja, a ne provjera ispravnosti ishoda postupka – odluke u konkretnom slučaju. Sud će odbaciti kao očito neosnovane one zahtjeve u kojima podnosilac primarno želi dovesti u pitanje ispravnost činjeničnih i pravnih utvrđenja iz postupka koji osporavaju, obrazlažući da njegova svrha i funkcija nije u tome da služi kao četvrti stepen suđenja.²²

Garancije pravičnog suđenja primjenjuju se u fazi eksproprijacije, postupcima konsolidacije i planiranja, kao i postupcima dobijanja građevinske dozvole i druge dozvole i odobrenjima vezanim za nepokretnosti. Ovi postupci imaju direktnu posljedicu po pravo vlasništva. Pravo na obavljanje specijalizovane djelatnosti u oblasti medicine ili prava obuhvaćeno je članom 6. Konvencije. Sud smatra također da se član 6. Konvencije primjenjuje i na postupke u kojima se radi o pravima i obavezama iz oblasti porodičnih odnosa, kao što je odluka o dodjeljivanju starateljstva nad djecom, ličnim odnosima roditelja i djece, usvajanju, hraniteljstvu, pravu na socijalno osiguranje, zdravstveno osiguranje, te državne penzije. Garancije iz člana 6. Konvencije primjenjuju se i na javnu upravu, i to na štetu nastalu u upravnom postupku, zahtjev za kompenzaciju zbog nezakonitog držanja u zatvoru prema članu 5. stav 5. Konvencije nakon oslobađajuće presude u krivičnom postupku.²³

Kao građanska prava i obaveze u praksi Suda se ne smatraju: opća pitanja oporezivanja i procjena vezanih za oporezivanje, biračko pravo, pitanja koja se odnose na useljništvo i državljanstvo, obaveza služenja vojnog roka, predmeti

18 *Feldbrugge protiv Nizozemske*, 8562/79, presuda od 29. 05. 1986. *Ibidem*

19 *Jacobsson protiv Švedske*, 11309/84, presuda od 28. 06. 1990. *Ibidem*

20 *Editions Periscope protiv Francuske*, 11760/85, presuda od 26. 03. 1992. *Ibidem*

21 A., Uzelac (2010), *op. cit.*, str. 4.

22 *Ibidem*

23 N., Mole i C., Harby, *op.cit.*, str. 22–23.

koji se odnose na izvještavanje o toku sudskog postupka, pravo na javnu funkciju, odbijanje izdavanja pasoša, pitanje prava koja se odnose na pravnu pomoć u građanskim postupcima, pravo na liječenje o državnom trošku, prijava patenta, sporovi između organa upravne vlasti i uposlenika na radnim mjestima koja uključuju ovlaštenja data na osnovu javnog zakona (policija i vojska).²⁴

3. Pravo na pravično suđenje i javnu raspravu

U odredbi člana 6. (1) Konvencije određeno je da prilikom utvrđivanja građanskih prava i obaveza svako ima pravo na pravično suđenje i javnu raspravu pred nezavisanim i nepristrasnim zakonom ustanovljenim sudom. U demokratskim pravnim sistemima pravo na pravično i javno suđenje jedno je od važnijih prava. Step en ostvarenja ovog prava ujedno pokazuje step en demokratije i vladavine prava u konkretnom društvu. Norme sadržane u članu 6. Konvencije počivaju na ideji vladavine prava (*the rule of law*) što znači da svako subjektivno pravo ili ovlaštenje mora uživati zaštitu zakona, kao i to da svaki spor koji nastane povodom kršenja subjektivnog prava ili ovlaštenja ne smije biti riješen arbitarno, već naprotiv, u postupku pred nadležnim i nepristrasnim sudom koji garantuje ravnopravnost stranaka. Demokratija je prisutna u zemljama u kojima su ljudi jednaki i slobodni i gdje se njihova prava štite pred pravosuđem na osnovu zakona.

Korpus ljudskih prava sadržan u članu 6. Konvencije, poput prava na pravično suđenje, prava na suđenje pred nezavisnim i nepristrasnim tribunalom, pravo na kontradiktoran postupak, pa čak i pravo na tužbu, odnosno pristup sudu – predstavljaju jedan od osnovnih stubova demokratskog društva i samim tim čine javni poredak zemalja u kojima je Konvencija na snazi.

3.1. Aspekti pravičnog suđenja

Pravo na pravičan postupak predstavlja najznačajniju i najdalokosežniju garanciju iz Konvencije. Ono obuhvata sva tzv. procesna prava i logički prethodi svim ostalim materijalnim (supstencijalnim) ljudskim pravima, koja bez odgovarajućeg mehanizma njihove zaštite ne bi bila moguća.²⁵

Član 6. Konvencije sadrži impresivan katalog procesnih prava koja bi se mogla podijeliti u tri grupe: prava koja se tiču suda, prava koja se odnose na postupak i prava koja se odnose na sudsku odluku.

Prava koja se odnose na sud obuhvataju: pravo na tužbu, pravo na suđenje pred sudom koji je ustanovljen zakonom, pravo na suđenje pred nadležnim sudom i pravo na suđenje pred nezavisnim i nepristrasnim sudom.

²⁴ *Ibidem*, str. 23–24.

²⁵ A., Uzelac, „Hrvatsko procesno pravo i jamstvo pravičnog postupka“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, Rijeka, 1991, str. 1010.

Prava koja se odnose na postupak obuhvataju: pravo na pravično suđenje, pravo na kontradiktoran postupak i princip jednakosti procesnih sredstava, pravo na dokazivanje i pravo na brz i efikasan postupak.

Prava koja se odnose na presudu obuhvataju: pravo suda da obrazloži svoju presudu i pravo države da prizna i izvršava strane sudske odluke.

U daljem izlaganju, obrazložiti će se neki od aspekata prava na pravičan postupak.

a. Pravo na pristup sudu

Pravo na pristup sudu nije navedeno u članu 6. Konvencije, već je ovaj pojam iz opće garancije pravičnog suđenja utemeljio Sud. Član 6. stav 1. Konvencije ne spominje izričito pravo na tužbu, ali ovo pravo predstavlja temelj pravičnog suđenja.²⁶ Ono je materijalno pravo sadržano u članu 6. Konvencije i garantuje subjektivno pravo njegovom titularu da o njegovim pravima i obavezama građanskopravnog karaktera odlučuje sud.²⁷ Pristup sudu mora biti suštinski, a ne samo formalan. To je pravo prvi put spomenuto u presudi *Golder protiv Ujedinjenog Kraljevstva*,²⁸ u kojoj je povreda prava na pristup sudu utvrđena u tome što podnosiocu zahtjeva, osuđeniku koji se nalazio u zatvoru, zatvorske vlasti nisu omogućile nesmetanu komunikaciju s njegovim advokatom, preko kojeg je on imao namjeru podići građansku tužbu i pokrenuti postupak.

Pristup sudu, s obzirom na građanske predmete, podrazumijeva pravo osobe ne samo da se obrati sudu u cilju utvrđivanja svojih prava i obaveza, već i da na propisani način izloži sadržaj svoga slučaja i da to učini pred nezavisnim i nepristrasnim sudom. Bez ovih uslova njeno pravo pristupa ne bi bilo osigurano.²⁹ Samo pravo pristupa sudu nije dovoljno. Ono mora biti djelotvorno. Pravo na pristup sudu nije apsolutno pravo, ono je podložno ograničenjima. Svako ograničenje mora imati legitiman cilj ustanovljen zakonom, te mora postojati razumna razmjernost između sredstava kojima se vrši ograničenje i cilja koji se tim ograničenjima želi postići. Države imaju slobode da u okviru svoje procjene, prema okolnostima, postave ograničenja pristupu sudu. Ograničiti se može sam pristup sudu, a moguće je ograničiti i samo neke njegove aspekte kao što je npr. javnost postupka. Pristup sudu može biti ograničen u određenim okolnostima, npr. zbog zastarjelosti ili traženja od strane u postupku da osigura plaćanje zakonom predviđenih troškova prilikom podnošenja tužbe ili ograničavanje pristupa maloljetnicima i mentalno oboljelim licima. Međutim, niti jedno takvo ograničenje ne smije ugroziti suštinu prava na suđenje.

²⁶ P., Van Dijk – G. J. H. van Hoof, *op.cit.*, str. 345.

²⁷ A., Jakšić, *Evropska konvencija o ljudskim pravima*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2006, str. 174.

²⁸ *Golder protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 21. 02. 1975, serija A br.18; A., Uzelac (2010), *op. cit.*, str. 5.

²⁹ M., Nadaždin-Defterdarević, *op. cit.*, str. 133.

Sud nije našao povredu prava na pristup sudu kada stranci nije omogućeno besplatno zastupanje po advokatu u žalbenom postupku. Naglasio je da ne postoji obaveza države da u svim postupcima osigura besplatno zastupanje po advokatu u žalbenom postupku. Ograničenja pristupa sudu ne smiju biti takva da ograniče ili umanje pristup sudu na način koji bi doveo u pitanje samo pravo. Sve dok nacionalno pravo poštuje ove principe, kada postavlja ograničenja pravu pristupa sudu, ne može se govoriti o povredi člana 6. stav 1. Konvencije.

Pravo na pristup sudu može biti povrijeđeno i zakonodavnom intervencijom u postupku koji je u toku. Tako je u presudi *Kutić protiv Hrvatske*³⁰ Sud našao da je zbog prekida postupka određenog zakonom koji je trajao dugo vremena, strankama ustvari bio onemogućen pristup sudu jer sudovi nisu mogli postupati u predmetima za naknadu štete prouzrokovane terorističkim djelom. Ovo pravo nije zahtijevalo da stranke uspiju sa svojim zahtjevom, već da Sud odluči o njihovu zahtjevu, bilo pozitivno ili negativno. Tako u predmetu (*Immobiliare Safi protiv Italije*, 1999. godine) određeno je da je pravo pristupa sudu bilo onemogućeno strankama, vlasnicima stanova, zakonodavnom intervencijom države gdje je u više navrata odgođeno izvršenje presuda koje su donesene u korist vlasnika stanova i onemogućeno izvršenje pravosnažnih sudskih odluka.

Pravo pristupa sudu garantuje i izvršenje pravosnažnih i konačnih odluka suda koje se u skladu s vladavinom prava moraju izvršavati. Država se ne može pozivati na finansijske poteškoće s kojima je bila suočena kako bi opravdala propust u plaćanju obeštećenja koje je sud naredio.

Načelo pravne sigurnosti zahtijeva da stranke u parnici imaju efikasno pravno sredstvo pomoću kojeg će ostvariti svoja građanska prava.³¹ Tako je u presudi (*Zvolsky i Zvolska protiv Češke*, 2002. godine) Sud odlučio da se rok za ulaganje ustavne tužbe trebao računati od dana kada je odluka Vrhovnog suda dostavljena strankama. Iako se član 6. Konvencije primjenjuje na veliki broj sporova između pojedinca i države, razni imuniteti koje uživaju državni predstavnici ili službenici mogu onemogućiti sudove u takvim predmetima. Međunarodne organizacije mogu imati imunitet u odnosu na građanske tužbe pred domaćim sudovima zemalja domaćina. Država koja sebi ili svojim službenicima dodijeli imunitet od građanske odgovornosti na osnovu "javnog interesa" mora ipak osigurati druga sredstva kako bi osobe koje su pretrpjele štetu zbog neke radnje države, mogle dobiti obeštećenja (*Osman protiv Ujedinjenog Kraljevstva* iz 1998. godine).³²

Pravo efektivnog pristupa sudu može biti dovedeno u pitanje i u odlukama domaćeg suda o prekidu postupka. Takve odluke donose se radi okončanja nekog drugog postupka pred sudom ili pred organom uprave (npr. odlučivanje o incidentalnom ili prejudicijalnom pitanju), imajući u vidu neizvjesnost okončanja postupka o prethodnom pitanju, posebno kada nema indikacija o tome kada bi se

30 *Kutić protiv Hrvatske*, presuda od 01. 03. 2002., E. Grdinić, *op. cit.*, str. 12.

31 *Zvolsky v Češke* od 26. 10. 2002. *Ibidem*, str. 12

32 D., Gomien, *op. cit.*, str. 60.

ti postupci mogli okončati. U pitanju je predmet od velikog značaja za stranku o kojem sudovi moraju odlučivati bez nepotrebnog odlaganja. Pravo na pristup sudu smatra se jednim od najvažnijih aspekata ljudskog prava na pošteno suđenje. Unutrašnje pravo ne može određivati postoji li pravo na pristup sudu ili ne, jer bi se na taj način mogla izbjeći primjena odredaba Konvencije. Osoba se može legitimno odreći prava na pristup sudu ugovaranjem arbitraže ili drugog načina alternativnog rješavanja sporova, ali odricanje mora u biti izražavati slobodnu volju stranke što podliježe pažljivom preispitivanju suda.³³

b. Pravo na pravnu pomoć

U nekim slučajevima potrebna je profesionalna pravna pomoć kako bi se osiguralo pravo na pristup sudu. Sud je dao tumačenje pristupa sudu u kontekstu sposobnosti stranke da angažuje zastupnika koji bi je efikasno zastupao u cilju zaštite njenih prava. Tako je u predmetu *Airey protiv Irske* (br. 6289/73, presuda od 09. 10. 1979. godine),³⁴ bilo riječi o kompleksnom postupku rastave braka vođenom po aplikaciji žene koja zbog slabog imovinskog stanja nije mogla platiti advokata (iako ga nije morala formalno angažovati), a nije imala pravo na pravnu pomoć, Sud zaključio da je tužiteljici povrijeđeno pravo pristupa sudu jer kao stranka nije sebi mogla priuštiti stručno zastupanje, a samim tim nije imala nikakve šanse za uspjeh. Nakon ovog slučaja pravo na besplatnu pravnu pomoć za one koji je ne mogu sebi priuštiti, iako je u tekstu Konvencije bilo predviđeno samo za krivični postupak, kroz praksu Suda prošireno je i na sporove građanske prirode, ako je osoba zbog nedostatka pravne pomoći ograničena u sposobnostima da zastupa i brani svoja prava i interese.³⁵

Međutim, postoje i određeni slučajevi kada država može odbiti da pruži besplatnu pravnu pomoć, a da time ne prekrši član 6. Konvencije, ako jasno proizilazi da je osoba upućena u pozitivne propise i zakone, ne suočavajući se sa složenim pravnim pitanjima (npr. presuda u predmetu *McVicar protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, iz 2002. godine).

c. Pravo na procesnu ravnopravnost

Načelo jednakosti oružja podrazumijeva da svaka stranka u postupku mora imati mogućnost iznijeti svoj stav sudu pod uslovima koji je neće dovesti u nepovoljniji položaj u odnosu na protivnika. Dakle, između stranaka mora postojati parnična ravnoteža, tj. princip ili pravo ravnopravnosti stranaka pred

33 Presuda Deweer protiv Belgije, 6903/75; presuda od 27. 02. 1980, str. 49. A., Uzelac, (1991), *op. cit.*, str.5; U navedenom slučaju odricanje se odnosilo na prihvatanje nagodbe o globi koju je podnosilac prihvatio umjesto suđenja u prekršajnom postupku tokom kojeg bi njegova radnja bila zatvorena.

34 Presuda Airey protiv Irske, 6289/73 od 09.10.1979. godine. *Ibidem*, str 5.

35 A., Uzelac (2010), *op. cit.* str. 5.

sudom (jednakost oružja). U kontekstu građanskog postupka objema strankama u postupku mora biti data razumna mogućnost da izlože svoj predmet, uključujući i iznošenje dokazne građe pod uslovima koji ih ne stavljaju u podređen položaj u odnosu na protivnika.³⁶ Ovaj princip ima važnu ulogu u svim fazama postupka i predstavlja jedan od osnovnih postulata prava na pravično suđenje.³⁷

Kršenje ovog principa, Sud ustanovljava u mnogim odlukama, kao kada je domaći sud temeljio odluku na podnescima o kojima suprotna strana nije bila obaviještena, npr.: *Walson protiv Norveške*, presuda iz 2003. godine, *Slimaine – Kaid protiv Francuske*, presuda iz 2000. godine; *Mac gee protiv Francuske*, presuda iz 2003. godine. Sud je ustanovio isto i kada je jednoj stranci uskraćen pristup relevantnim dokumentima u spisu, kao u odlukama Suda: *Mc Michael protiv Ujedinjenog Kraljevstva* iz 1995. godine; *Kerojarvi protiv Finske*, presuda iz 1995. godine, ili kad je odbijeno da se neki dokazi uzmu u razmatranje: *De Haes i Gijesels protiv Belgije*, presuda iz 1997. godine, ili kada su sudovi razmatrali podneske samo jedne strane: *Hiro Balani protiv Španije*, presuda iz 1994. godine i *Keegen protiv Irske*, presuda iz 1994. godine.³⁸ Također, Sud je utvrdio povredu kada je dijete oduzeto majci neposredno po rođenju i dato na usvajanje sedmicu dana kasnije, a da roditelji nisu imali mogućnost dobiti pravnu pomoć i bez uključivanja nadležne sudske vlasti (*P. C. i S. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda iz 2002. godine). U predmetu *Feldbrugge* Sud je došao do zaključka da je član 6. (1) Konvencije bio prekršen jer podnosilac predstavke nije dobio priliku dati svoj komentar na nalaz sudskog vještaka, što je imalo odlučujući značaj na ishod postupka.³⁹

d. Pravo na javno i kontradiktorno suđenje

U skladu s konstantnom praksom Suda, princip kontradiktornosti znači da je sud dužan omogućiti svakoj stranci da se koristi svojim procesnim sredstvima, i da s tim u vezi nijedna stranka ne smije biti u povoljnijem procesnom položaju od druge strane. Za razliku od principa procesnopravne ravnopravnosti stranaka, kod primjene principa kontradiktornosti naglasak se stavlja na ravnopravnost u saznanju, odnosno znanju o parničnim radnjama druge strane. Ako sud to nije omogućio tokom postupka, postojat će povreda načela kontradiktornosti. Pod ovim načelom podrazumijeva se pravo stranke da se izjasni o predmetu spora, te o dokazima protivne stranke. Po pravilu, postupak bi trebao biti usmen. Iz odluka Suda proizilazi da se povreda člana 6. (1) Konvencije pojavljuje ako je stranka zahtijevala da se održi usmeno ročište, a to pravo bilo joj je uskraćeno.

³⁶ V., Haubrich, „Pravo na slobodan pristup sudu u parničnom postupku“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, Mostar, 2012, str. 12.

³⁷ *Neumeister protiv Austrije*, presuda od 27. 06. 1968, Seria A.), A., Jakšić, *op. cit.*, str. 194.

³⁸ D., Gomien, *op. cit.*, str. 67.

³⁹ P., Van Dijk – G. J. H. van Hoof, *op.cit.*, str. 404; presuda od 29. 05. 1993.

Prema članu 6. stav 1. Konvencije svako ima pravo na javnu raspravu prilikom utvrđivanja svojih prava i obaveza građanske prirode. Novinari i javnost mogu biti isključeni s cijelog ili dijela suđenja u interesu morala, javnog reda ili državne sigurnosti u demokratskom društvu, ili kada to nalažu interesi maloljetnika, zaštita privatnog života stranaka u sporu, ili kada to sud smatra neophodnim zato što bi se mogla nanijeti šteta interesima pravde.⁴⁰

Pravo na javnu raspravu obično uključuje i pravo na ročište, kao i pravo na javno objavljivanje presude. Ovo načelo zahtijeva da stranke u postupku imaju saznanja o svim dokazima i očitovanjima, koje je u spis dostavila suprotna strana, kao i mogućnost uvida u sve dokaze.

Za povredu ovog načela dovoljan je samo čin postojanja povoljnijeg procesnopravnog položaja, dok meritorni ishod postupka nije relevantan. U pravilu, postojat će povreda principa ravnopravnosti stranaka kada sud na istu okolnost usvaja dokazne prijedloge jedne stranke, a odbija dokazne prijedloge druge stranke, ili kada uopće ne razmatra dokazne prijedloge druge stranke, ili kada jednoj od stranaka ne dostavlja podneske druge stranke ili mišljenja i nalaze vještaka koja je već dostavila drugoj stranki, ili kada dopušta da jedna stranka postavlja pitanja drugoj stranki, dok istu mogućnost ne ostavlja drugoj stranci. Tako Sud u predmetu *Monto Vanelli protiv Francuske* ističe da je jedan od elemenata pravičnog suđenja, u značenju koji ima po članu 6. (1) Konvencije, pravo na primjenu principa kontradiktornosti u postupku. Svaka strana u postupku mora u principu imati priliku ne samo da bude upoznata s dokazima koji su nužni kako bi njena žalba bila uspješna, već i da zna i da može komentarisati sve dokaze koji su izvedeni ili davati primjedbe koje su uložene u spis u smislu utjecanja na odluku suda.⁴¹

S načelom saslušanja stranaka u uskoj je vezi pravo uvida u spis, pravo saznanja sadržaja spisa, te navoda i dokaza suprotne strane. Član 6. (1) Konvencije obavezuje sudove da daju obrazloženje za svoje presude. Ovo se posebno odnosi na niže sudove i druge organe vlasti koje donose odluke i čija je obaveza dati obrazloženje da bi se omogućilo korištenje prava na žalbu ukoliko postoji.⁴²

Član 6. stav 1. Konvencije zahtijeva da saslušanje bude javno. Evropska komisija za ljudska prava je definisala logiku tog zahtjeva na sljedeći način: „Javna priroda postupka pomaže da se pravično suđenje osigura zaštitom učesnika od svojevrijednih odluka i omogućavanjem da društvo kontrolira provođenje pravde. Kombinirano sa javnom objavom presude, javna priroda saslušanja služi da osigura da javnost bude blagovremeno i propisno informisana putem štampe kao i da javnost može pratiti proces. To će osigurati povjerenje u provođenje pravde.“⁴³ Cilj javnosti sudskog postupka jeste zaštita od tajnog vođenja sudskih postupaka

40 N., Mole i C., Harby, *op. cit.*, str. 47.

41 *Montovanelli protiv Francuske* od 18. 03. 1997., M. Nadaždin-Defterdarević, *op. cit.*, str. 150–176.

42 D., Gomien, *op. cit.*, str. 68.

43 P., Van Dijk – G. J. H. van Hoof, *op. cit.*, str. 24.

i osiguranja povjerenja u sudski postupak. Iz ovoga slijedi da postupak koji je otvoren samo za stranke i njihove zastupnike ne zadovoljava kriterije po ovoj odredbi Konvencije.⁴⁴

Pored značaja prava na javno suđenje za ostvarenje načela vladavine prava, kao i prava na pravično suđenje, u Sudu se javnost suđenja posmatra na postupak u cjelini, uključujući i žalbeni postupak.⁴⁵ Postupci po žalbi i vanrednim pravnim lijekovima, odvijaju se pismeno, bez održavanja usmenog ročišta. Posmatrajući postupak u cjelini, u pravilu je teško naći zakonodavstvo koje ne počiva na kombinaciji načela usmenosti i pismenosti. Prvostepeni postupak odvija se u skladu sa načelom usmenosti, uz obavezno održavanje ročišta. Međutim, postoje i izuzeci. Iz prakse Suda u slučaju *Le Compte, Van Leuven and De Meyre*, presuda od (23. 06. 1981. godine),⁴⁶ proizlazi da se stranke mogu validno *ex ante* odreći prava na javno suđenje, kao i prava na usmenu raspravu. Ovo odricanje može biti učinjeno i konkludentnom radnjom. Odricanje prava na javno suđenje ili prava na usmenu raspravu ne smije biti protivno interesima javnog poretka. Učešće štampe i medija u praćenju suđenja zagantovano je, osim ako se ne primjenjuje neki od izuzetaka prava na javno suđenje. Ovo pravo medija u pravilu je suprotno pravu na privatnost iz člana 8. Konvencije koja ima primat. Pravo na javno suđenje podložno je ograničenjima koja javnost može isključiti s cijelog ili dijela suđenja. Nacionalno pravo ne mora sadržavati obavezu održavanja usmene rasprave. Pravo na javnost postupka nije apsolutno,⁴⁷ jer princip javnog suđenja nema apsolutni karakter. Razlozi za isključenje javnosti mogu biti opći, te razlozi koji se odnose na predmet postupka i njihove učesnike.

Opći razlozi za isključenje javnosti jesu: interesi morala, interesi nacionalne bezbjednosti, te interesi javnog reda. Isključenje zbog predmeta postupka i stranaka odnosi se na zaštitu maloljetnika, privatnog života i interesa pravosuđa.

U pogledu mogućnosti odricanja od usmene rasprave, u Konvenciji je propisano različito postupanje u zavisnosti od stadijima postupka, samog položaja stranaka i njihove pravne pozicije (kada se usmena rasprava održava samo na zahtjev stranke, ili kada se usmena rasprava zakazuje *ex officio* i na zahtjev stranke). Sud je stajališta da je neophodno da se obezbijedi javnost u postupku, čak i kad se on vodi po pravnim lijekovima. U nizu svojih odluka Sud je naglasio da je održavanje javne sudske rasprave jedno od fundamentalnih principa prava na pravično suđenje iz člana 6. (1) Konvencije i da je to jedan od uslova da se bi se osiguralo povjerenje javnosti. Pri ocjeni je li suđenje bez održavanja javne usmene rasprave udovoljilo zahtjevima pravičnog suđenja, Sud će najprije ocijeniti da li je bilo nekih razloga za isključenje javnosti koji su nužni u demokratskom društvu radi interesa morala, javnog reda ili državne sigurnosti, zaštite interesa maloljetnika, ili u opsegu koji je po mišljenju Suda bezuslovno

44 D., Gomien, *op. cit.*, str. 65.

45 A., Jakšić, *op. cit.*, str. 204.

46 *Ibidem*

47 Č., Sadiković, *op. cit.*, str. 92.

potreban u posebnim okolnostima gdje bi javnost bila štetna po interese pravde.⁴⁸

Međutim, u svakom slučaju presuda mora biti javno izrečena (npr. *Rushiti protiv Austrije* iz 2000. godine).⁴⁹ Javnost postupka kao dio pravne i demokratske Evrope, izražena je u sloganu “Justice is not only to be done, but to be seen be done.” („Nije dovoljno da se pravda ostvari, nego i da se vidi da je ostvarena“). To je svakako jedan od načina demokratskog uvida i demokratske kontrole nad radom sudstva, kao bitnim elementom pravne države.⁵⁰ Sud je zauzeo stav da rasprave u predmetima unutar zatvora mogu biti održane u privatnosti. U predmetu *Campbell i Fell protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (presuda od 28. 06. 1984. godine, stav 879), Sud je stava da se mora uzeti u obzir javni red i mir kao i sigurnosni razlozi da bi se ovaj postupak vodio javno.

e. Pravo na saslušanje

Pravo je stranke da bude prisutna na raspravi i da bude saslušana kao izvor informacija o određenim okolnostima koje su predmet postupka. Onemogućavanje prava stranki da bude saslušana i prisutna raspravi predstavlja kršenje prava na pravično suđenje.

f. Pravo na postupanje zakonom ustanovljenog, nezavisnog i nepristrasnog suda

Član 6. (1) Konvencije garantuje pravo na pravično suđenje pred zakonom ustanovljenim, nezavisnim i nepristrasnim sudom.

Što se tiče uslova da sud mora biti “ustanovljen zakonom”, on proizlazi iz opće doktrine u podjeli vlasti i vladavini prava u demokratskom društvu. Zbog socijalne važnosti pravosuđa u modernom društvu, potrebno je da se sastav, organizacija i nadležnost sudova propisuje na nivou zakonodavne vlasti (dakle parlamenta ili najvišeg zakonodavnog organa), a ne od strane drugih organa vlasti, a posebno izvršne vlasti.⁵¹

Nezavisnost i nepristrasnost u suđenju čine opće pravne principe koji se primjenjuju na sve postupke u kojima se odlučuje o pojedinačnim pravima i obavezama, pa čak i na one postupke koji ne potpadaju pod primjenu Konvencije.⁵²

Odbor ministara Vijeća Evrope, radi značaja ove oblasti u zaštiti prava na pravično suđenje, dao je osnovne preporuke koje se tiču sudstva i pravosuđa, polazeći od člana 6. stav 1. Konvencije.⁵³

48 N., Mole i C., Harby, *op. cit.*, str. 141.

49 D., Gomien, *op. cit.*, str. 66.

50 Ć., Sadiković, *op. cit.*, str. 92.

51 P. Van Dijk – G. J. H. van Hoof, *op.cit.*, str. 339.

52 A., Jakšić, *op .cit.*, str. 181.

53 Najvažnije preporuke su sljedeće: Preporuka broj R (94) 12, Preporukom broj R (81) 7, Preporuka broj R (84) 5, Preporukom broj R (95), Preporuka broj R (869) 12. Tako: A. Bačić, *et al.*, *Pravo na pošteno suđenje i razuman rok: Pravo azila*, Organizator, Zagreb, 2003, str. 215.

Samo je u nekoliko predmeta Sud zaključio da se radi o nepoštivanju kriterija po kojima sud mora biti ustanovljen zakonom. U predmetu *Coeme i ostali protiv Belgije* iz 2000. godine, Sud je našao kršenje ove odredbe kada je Kasacioni sud doveo u vezu privatna lica s krivičnim postupkom protiv ministra u vladi. Dovodeći u vezu ove predmete, Kasacioni sud pozvao se na opću ustavnu odredbu koja je tom sudu davala nadležnost u krivičnim predmetima protiv vladinih ministara, ali se nije pozvao na pravni osnov po kojem bi se moglo suditi privatnim licima.

Pravilo je da se smatra da su sudovi nezavisni, i od domaćih sudova rijetko se zahtijeva da odlučuje da li je neki sud nezavisan, izuzev u situacijama kada se od njih traži da razmatraju odluke vansudskih tijela. Sud u Strasbourgu smatra da sud mora biti nezavisan i od izvršne vlasti i od stranaka (Presuda od 16. 07. 1971. godine: *Ringeisen protiv Austrije*, stav 95)⁵⁴. Prisustvo osobe s pravnim kvalifikacijama u sudu predstavlja jaku indikaciju njegove nezavisnosti (Presuda od 23. 06. 1981. godine: *La Compte protiv Belgije*, stav 57).⁵⁵ Osnovno svojstvo suda proizilazi iz njegove sudske funkcije. Sud odlučuje o pitanjima u okviru njegove nadležnosti i na temelju pravnih pravila i nakon postupka koji se sprovodi na način kako je to propisano. Tako u presudi *Campbell i Fell protiv Ujedinjenog Kraljevstva* Sud konstatuje: „Upotreba termina tribunala dozvoljena je samo onom organu koji zadovoljava i druge brojne zahtjeve za nezavisnost od izvršne vlasti i strana u predmetu, dužinu trajanja funkcije njegovih članova, garancije koje daje njegov postupak.“⁵⁶ Nezavisnost bi trebali tumačiti kao nezavisnost od izvršne vlasti i poštivanje principa nezavisnosti sudija u obavljanju sudske funkcije, bilo u smislu utjecaja na odluke koje donosi, bilo u smislu straha od razrješenja od sudijske funkcije. Sudske odluke trebaju biti rezultat slobodnog uvjerenja koje se zasniva na konkretnim činjenicama i na aktuelno važećim pravnim normama.⁵⁷ Pitanje nezavisnosti suda može se postaviti i u svim onim situacijama kada su u njegovom sastavu državni službenici ili predstavnici vojnih vlasti u čiju nezavisnost podnosilac predstavke sumnja s obzirom na hijerarhijsku podređenost kojoj se oni, po prirodi svog posla, moraju povinovati.⁵⁸ Pri određivanju da li se neki organ može smatrati „nezavisnim“, posebno od izvršne vlasti i od strana, u predmetu *Le Compte, Van Leuven i de Mayere* od 23. juna 1981. godine (A. 43. stav. 55), Sud je imao u vidu način imenovanja njegovih članova i dužinu njihovih mandata, postojanje garancija protiv vanjskih pritisaka i pitanje da li taj organ odaje utisak nezavisnosti. Dakle, da bi se utvrdilo da li se tribunal može smatrati nezavisnim, Sud smatra da se mora voditi računa o načinu na koji su imenovani njegovi članovi kao i njihovom mandatu, postojanju garancija protiv vanjskih pritisaka i pitanju

54 *Ringesien protiv Austrije* od 16.07. 1971, Serija A-13.st.95-97, *Altay protiv Turske* od 28.10.1998, Gilles Dutertre, *Izvodi iz sudske prakse*-Evropski sud za ljudska prava, str. 171

55 N., Mole i C., Harby, *op. cit.*, str. 63

56 M., Nadaždin-Defterdarević, *op. cit.*, str. 142.

57 *Ibidem*

58 G., Dutertre, *op.cit.*, str. 171.

da li to tijelo odaje utisak nezavisnosti.⁵⁹ U skladu s konstantnom praksom Suda u Strasbourgu, nezavisnost suda znači najprije njegovu slobodu od svake kontrole ili subordinacije, bilo od strane drugih nadležnih organa ili pak stranaka. Važno je da se istakne da nezavisnost suda obuhvata nezavisnost sudskog tijela kao cjeline, kao i nezavisnost svakog pojedinačnog člana sudskog tijela.

Sud je postavio kriterije po kojima se jedno sudsko tijelo smatra nezavisnim, u smislu člana 6. (1) Konvencije. Sud uzima u obzir način izbora njegovog sudskog tijela, dužinu trajanja sudijske službe, postojanje garancije da je sudija nezavisan od svakog spoljnog pritiska, kao i da li Sud na prvi pogled pokazuje povjerenje za svoju nezavisnost.

Sud se neće smatrati nezavisnim ako strankama daje povoda za postojanje razumne sumnje da kod članova sudskog tijela ne postoji nezavisnost. Ako razumno lice posumnja u nezavisnost suda, to će, u pravilu, predstavljati povredu člana 6. (1) Konvencije. Sud se više okrenuo subjektivnoj ocjeni nezavisnosti Suda i ocjenjivao ju je na osnovu subjektivne percepcije stranaka. Za nezavisnost Suda nije nužno da sudije budu imenovane doživotno. Nezavisnost podrazumijeva i pretpostavku da sud svoje odluke zasniva na slobodnom uvjerenju i činjenicama kao i pravnim razlozima.

Sud je u više predmeta preispitao slučajeve u kojima su se pokretala pitanja nezavisnosti i nepristrasnosti sudova za nacionalnu sigurnost, vojnih sudova i drugih sudova koji rade u vojnom ili kvazivojnom kontekstu. Uspostavio je oštru liniju koja odvaja predmete u kojima se zabranjuje vojnim sudovima da sude civilima, osobito kada postoje uske strukturalne veze izvrših vlasti i vojnih lica koja su vodila takva suđenja (uporediti *Ciraklar protiv Turske* iz 1998. godine).⁶⁰ U predmetu *Findlay protiv Ujedinjenog Kraljevstva* iz 1997. godine, Sud je utvrdio da se radi o kršenju člana 6. Konvencije, kada je oficir zadužen za sazivanje vojnog suda zadržao u pritvoru podnosioca predstavke, imenovao sudsko vijeće, imenovao oficire koji će zastupati optužbu i odbranu i potvrdio izrečenu kaznu. Svako ko je učestvovao u postupku bio je podređen ovom oficiru i pod njegovom komandom.⁶¹

Pojam nepristrasnosti znači stav sudije prema stranama u sporu. Za nepristrasnost se zahtjeva da Sud nije opterećen predrasudom u vezi s odlukom koju donosi i da ne dozvoli da u sudnici bude pod utjecajem vanjskih informacija, stavu javnosti ili bilo kojem drugom pritisku, već svoje mišljenje temelji na onom što je izneseno na suđenju.⁶² U pogledu pitanja nepristrasnosti, Sud primjenjuje dvostruki test: test subjektivne pristrasnosti i test objektivne pristrasnosti. Dakle, razlikuje se subjektivna i objektivna nepristrasnost.

Subjektivni test znači ispitivanje da li je sudija imao neki lični razlog pristrasnosti u konkretnom predmetu ili ličnu predrasudu. Po pravilu, subjektivna

⁵⁹ M., Nadaždin-Defterdarević, *op. cit.*, str. 146.

⁶⁰ D., Gomien, *op.cit.*, str. 62.

⁶¹ *Ibidem*

⁶² P., Van Dijk – G. J. H. van Hoof, *op. cit.*, str. 425.

nepristrasnost pretpostavlja se dok se suprotno ne dokaže. Ovo proizlazi iz principa da su odluke prvostepenih sudova važeće sve dok ih viši sud ne stavi van pravne snage po pravnim lijekovima.⁶³ U slučaju objektivne nepristrasnosti, postavlja se pitanje: da li su u pogledu položaja sudije, u okviru organizacije vlasti, postojale okolnosti koje su dopustile nastanak opravdane sumnje u njegovu nepristrasnost, imajući pritom u vidu kako je sud bio organiziran i sastavljen, odnosno njegovo učestvovanje u ranijem stadiju postupka u istom predmetu. Objektivna nepristrasnost povezana je s činjenicom inkompatibilnosti funkcije sudije s drugim funkcijama koje ima ili je imao.⁶⁴ Pred Sudom su pored ostalih bili i predmeti u kojima je po ovom osnovu razmatrana nepristrasnost sudije koji je u prethodnom postupku u istom predmetu bio istražni sudija,⁶⁵ odnosno predsjednik sudskog vijeća,⁶⁶ te sukcesivno obavljanje savjetodavne prakse i sudske funkcije.⁶⁷

Pristrasnost uvijek postoji kada isti sudija odlučuje u prvostepenom postupku i u postupku po pravnim lijekovima, te kada sudija porotnik zastupa suprotnu stranku kao advokat u nekom drugom postupku, iako slučajevi ne stoje jedan s drugim ni u kakvoj vezi. U praksi se često postavlja pitanje: da li se stranke mogu odreći prava na suđenje pred nezavisnim i nepristrasnim sudom? Sud do danas nije zauzeo stav o tome da li se stranke mogu u sudskom i kvazisudskom postupku odreći prava na suđenje pred nezavisnim i nepristrasnim sudom.

Sudija ne smije presuditi izvan zakonskih okvira, ali može na svoj način interpretirati pravo (tumačiti pravo). Svoje mišljenje Sud zasniva na onome što je iznijeto na suđenju. Sud je u svojim odlukama jasno rekao da se svaki sudija za kojeg postoji legitiman razlog za bojazan da nije nepristrasan mora povući. Primjer za to jeste presuda *Piersack protiv Belgije* (stav 30, Norier, stav 33. Hauschildt, stav 48).⁶⁸ Svaki sudija slobodan je odlučiti u predmetu prema svom razumijevanju prava i činjeničnom stanju, bez utjecaja, sugestija ili pritiska. Ovo su poznate riječi sadržane u nacrtu načela sudske nezavisnosti iz 1981. godine, poznate kao Nacrt načela iz Sirakuze.⁶⁹

Stav je Suda da se u zemljama čiji pravni sistem predviđa učešće porote u sudskom postupku načela nezavisnosti i nepristrasnosti primjenjuje i na članove porote. Sud je utvrdio kršenje u slučaju kada je većina porotnika imala veze s optuženim, (*Holm protiv Švedske* iz 1993. godine) i kada su porotnici navodno uputili rasističke komentare na račun manjinske grupe kojoj je pripadao optuženi, (*Sander protiv Ujedinjenog Kraljevstva*).⁷⁰ Pritisak javnosti može biti također

63 Presuda Pullar od 01. 06. 1996, A. Jakšić, *op. cit.*, str. 184.

64 M., Nadaždin-Defterdarević, *op.cit.*, str. 145.

65 Presuda: *De Cubber* od 26. 10. 1984, Serija A 86, P. Van Dijk – G. J. H. van Hoof, *op. cit.*, str 15–16.

66 Izvještaj od 07. 05. 1985; *Yaccub*, Serija A 127.

67 Presuda od 28. 09. 1995; *Procola*, Serija A 326.

68 N., Mole i C., Harby, *op. cit.*, str. 64–65.

69 Z., Miljko (2006), *op. cit.*, str. 299.

70 D., Gomien, *op. cit.*, str. 62.

nekada jak da ugrozi nepristrasnost suda. Ponekad taj pritisak dolazi od vlasti. Ovo posebno dolazi do izražaja kod predmeta s političkom pozadinom.

g. Pravo na suđenje u razumnom roku

Najveći broj predmeta koje zaprima Sud odnosi se upravo na dužinu trajanja postupaka koji prelaze razumni rok. Kada Sud odlučuje o tome da li je neki postupak okončan u razumnom roku, najprije se određuje početak i kraj trajanja postupka, a zatim utvrđuje može li se vrijeme između tih dviju tačaka smatrati razumnim. Veoma važno preliminarno pitanje za ocjenu razumnosti dužine postupka jeste od kada se računa početak roka (*dies a quo*), kao i koji je trenutak bitan za okončanje (*dies ad quem*). Kada su u pitanju građanske stvari, obično se smatra da rok počinje podnošenjem tužbe Sudu, tj. dostavljanjem tužbe tuženom, ali je moguće da taj rok počne i ranije.⁷¹ Kao početak razumnog roka, Sud računa pokušaj nagodbe ili pregovora prije pokretanja postupka. Završetak suđenja je kada se postupak okonča pred najvišom sudsom instancom, tj. kada je odluka postala pravosnažna. Kao kraj postupka smatra se trenutak kada je za stranku okončana neizvjesnost, a to je u građanskim postupcima trenutak donošenja pravosnažne sudske odluke.⁷² U vezi s računanjem roka mora se uzeti u obzir i trenutak kada je odredba člana 34. Konvencije stupila na snagu u državi koja je u pitanju. Ukoliko je odredba o priznavanju nadležnosti Suda stupila na snagu dok je postupak trajao, razumni rok računat će se od tog trenutka i neće se uzimati u obzir trajanje postupka prije toga. Teško je odrediti granicu nakon koje svaki slučaj prestaje biti vođen u „razumnom roku“. U nekim slučajevima, vrijeme suđenja od 7-8 godina, uzimanjem u obzir svih okolnosti, Sud je smatrao utemeljenim, dok se slučajevi kada je postupak trajao deset i više godina ne mogu opravdati ni u kakvim slučajevima. U slučajevima izjavljivanja revizije kao vanrednog pravnog sredstva, Sud je odbijao prigovor tuženih država da ovaj rok ne treba računati, navodeći kao argument da ovo pravno sredstvo mora biti upotrijebljeno kako bi se zadovoljio uslov iscrpljivanja domaćih sredstava. Postupak pred Ustavnim sudom, također se računa u vrijeme potrebno za procjenu razumnosti dužine suđenja. O tome se Sud izjasnio u slučaju *Gavela protiv Hrvatske* (broj predstavke 3324/02). U upravnim stvarima prilikom procjene razumnosti dužine postupka uzima se u obzir i dužina trajanja upravnog postupka.

Dužina postupka pred nekim međunarodnim tijelom ne bi se trebala uzeti u obzir prilikom procjene ukupne dužine postupka pred domaćim organom. Ideja o razumnoj dužini trajanja postupka podrazumijeva neophodnost postizanja ravnoteže između ekspeditivnog i pravičnog postupka. Sud dužinu trajanja postupka računa od dana kada je konkretna država postala članica Konvencije

⁷¹ *Erkner Hofauer v. Austria*, no 9616/81, od 23. 04. 1987. S., Carić, *Pravo na suđenje u razumnom roku*, Službeni glasnik, Beograd, 2008, str. 76.

⁷² D., Vincek, „Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda – III dio“, *Informator*, broj 5006/2004, str. 8.

tj. kada su građani te države mogu obraćati Sudu povodom povreda odredaba Konvencije.

i. Zahtjev razumnog vremenskog roka

Vrijeme neopravdano dugog trajanja postupka pred domaćim sudom najčešći je razlog za podnošenje predstavke Sudu. Kako podnosilac predstavke nema presudu domaćeg suda, postavlja se pitanje: da li insistirati na donošenju iste, što će to kašnjenje dodatno produžiti, i da li će predstavka, ukoliko nije riječ o neosnovanom zahtjevu, biti prihvaćena.⁷³

Dosadašnja praksa Suda pokazuje da se od domaćih vlasti traži da suspendiraju postupak do odluke u Strasbourgu, osim ako bi eventualni nastavak postupka bio disproporcionalno proširen predrasudama koje je izazvala ta suspenzija.⁷⁴ Podnosilac predstavke mora dokazati da je preduzeo sve potrebne mjere da bi postupak ubrzao.

Broj povreda prava na suđenje u razumnom roku u praksi Suda ukazuje na tendenciju rasta. Tako u 2006. godini slučajevi vezani za suđenje u razumnom roku činili su trećinu presuda koje je Sud izrekao, odnosno od donesenih 1.560 presuda, 567 se odnosilo na suđenje u razumnom roku, što je bilo za 11% više od prethodne godine. Ovi podaci ukazali su na opasnost da bi Sud koji ima privilegiju da kritikuje nacionalne sudove zbog sporosti rješavanja sporova mogao izgubiti kredibilitet javnosti ako bi se i sam suočio sa sličnim problemom, jer zakašnjela pravda nije pravda bez obzira gdje se kašnjenje dešava.⁷⁵ Zbog toga se javlja ideja da u tekst Konvencije bude unesena izričita odredba o obavezi država da uvedu pravni mehanizam za kompenzovanje štete prouzrokovane kršenjem Konvencije, a posebno u vezi s poštivanjem zahtjeva za suđenje u razumnom roku.⁷⁶ Protokolom 14. između ostalog uvedeni su dodatni kriteriji za prihvatljivost predstavki u cilju ubrzanja postupka pred Sudom i smanjenja broja predmeta: predstavke se neće razmatrati osim ako podnosilac nije pretrpio znatniju štetu; predstavke se neće razmatrati osim ako poštivanje ljudskih prava ne zahtijeva njeno ispitivanje; predstavke se neće razmatrati u meritumu ako njene navode nisu na valjan način ispitali domaći sudovi.

Dugo trajanje sudskih parničnih (građanskih) postupaka predstavlja problem mnogih država. Iz tog razloga je osnovna svrha uvođenja pojma razumnog roka u članu 6. (1) Konvencije, ostvariti pravnu sigurnost i skratiti rok rješavanja predmeta pred sudovima tj. provođenje pravde bez kašnjenja. Sud je definisao

⁷³ M., Nadaždin-Defterdarević, *op. cit.*, str. 159.

⁷⁴ P., Van Dijk – G. J. H. van Hoof, *op. cit.*, str. 402.

⁷⁵ S., Carić, *op. cit.*, str. 27.

⁷⁶ *Report of the Group of Wise Persons to the Committee of Ministers*, 15. 11. 2006, str. 35, par 93 i 136.

pravo na suđenje u razumnom roku kao jedno od općih načela Evropske unije.⁷⁷

Član 6. stav 1. Konvencije garantuje svakom pravo na suđenje u razumnom roku. Cilj ove odredbe, prema Sudu u Strasbourgu, jeste zaštita svih strana u postupku pred Sudom, a protiv proceduralnih kašnjenja. Iako član 6. (1) Konvencije govori samo o krivičnom, odnosno građansko sudskom postupku, on se primjenjuje na sve vrste postupaka (disciplinski, upravni i sl). Savremeno regulisanje ljudskih prava nezamislivo je bez prava pojedinaca da se prilikom odlučivanja o njihovim pravima i obavezama od strane nezavisnog i nepristrasnog suda postupaju u razumnom roku.

Stav sudske prakse jeste da se u krivičnim postupcima pretjerana dužina trajanja postupka kompenzira mjerama domaćih vlasti, prvenstveno smanjenjem kazne po tom osnovu, dok se u građanskim postupcima predviđa neki vid satisfakcije.⁷⁸ Produženje trajanja jednog spornog odnosa može potkopati povjerenje građana u sposobnost sudova da dijele pravdu. Sudovi moraju rješavati sporne situacije u razumnom roku, jer protekom vremena odluka Suda neće imati onaj efekt koji bi imala da je donesena blagovremeno.⁷⁹ Učestalo ukidanje presuda nižestepenih sudova može voditi prolongiranju postupka, ali može biti i pokazatelj ozbiljnih nedostataka pravosudnog sistema jedne države. U pojedinim situacijama, interesi da predmet bude brzo završen mogu biti pretežniji nad zahtjevima da slučaj bude brižljivo ispitan i vođen na pravilan način.⁸⁰

ii. Kriteriji za utvrđenje razumnog roka

Prilikom ocjene da li se dužina postupka može smatrati razumnom, Sud je ustanovio određene kriterije: složenost predmeta, ponašanje podnosioca predstavke u toku postupka i ponašanje vlasti tj. način na koji se vodi postupak.

Prilikom ocjene složenosti predmeta svi su aspekti relevantni. Sud smatra da ako je postupak složeniji, to će kriterij procjene dužine postupka biti elastičniji, dopuštajući tijelima koja vode postupak dovoljno vremena za obradu činjeničnog materijala i zauzimanje odgovarajućih pravnih gledišta. Sud procjenjuje kompleksnost predmeta u svjetlu prirode činjenica ili pravnih pitanja o kojima je riječ, broja uključenih aktera u svojstvu strana u postupku, vođenja sličnih postupaka, pojave intervijenata u postupku, te predmeta s inostranim elementom. Obim slučaja također se cijeni prema broju i kompleksnosti dokaza koji se trebaju izvesti u postupku. Osnovni cilj svake stranke jeste da se njezin predmet riješi u

77 J., Čizmić, „Pravo na suđenje u razumnom roku, s posebnim osvrtom na hrvatsko i bosanskohercegovačko pravo“, *Zbornik radova međunarodne naučne konferencije: Pravni i ekonomski aspekti procesa integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju*, Pravni i Ekonomski fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru, Mostar, 2013, str. 9–10.

78 M., Nadaždin-Defterdarević, *op. cit.*, str. 159.

79 Gotovo 60% presuda Suda odnosi se na utvrđivanje povrede prava na suđenje u razumnom roku.

80 P., Van Dijk – G. J. H. van Hoof, *op. cit.*, str. 606.

najkraćem roku, a što može biti u suprotnosti s proučavanjem predmeta, vođenjem zakonitog postupka, zbog čega Sud mora pažljivo cijeliti sve činjenice prilikom odlučivanja o vođenju postupka u razumnom roku. Tako npr. u slučaju *Katti Klishe*, Sud je smatrao da preko osam godina trajanja postupka pred četirima instancama ne predstavlja kršenje člana 6. stav 1. Konvencije. Naime, ovaj predmet koji se odnosio na planiranje razvoja građevinskog zemljišta bio je činjenično i pravno složen, a Sud je uzeo u obzir i ekološki značaj, kao o važnost ovog slučaja za italijansku sudsku praksu.⁸¹ Prema novijoj analizi, Sud, čak i ako se radilo o kompleksnim predmetima, redovno je utvrdio povredu ako je postupak trajao preko pet godina u krivičnim, odnosno osam godina u građanskim predmetima. U predmetima koji su zahtijevali hitnost postupka, Sud je utvrdio povredu i ako je suđenje trajalo dvije godine⁸² (u građanskim postupcima traži se ažurno postupanje: u radnim sporovima (*Duclos v. France*, 1996; *Stanković v. Srbija*, 2008); u postupcima u kojima se odlučuje o zahtjevima za obavljanje profesionalne djelatnosti (*Šilic v. Slovenia*, 2009); u postupcima za ostvarivanje prava na penziju (*Doceviski v. Makedonije*, 2007; *Počaća v. Hrvatske*); u sporovima za naknadu štete po osnovu povrede na radu ili saobraćajnih nezgoda (*Paje v. Hrvatske*, 2006; *Dika protiv Makedonije*, 2007); u porodičnim sporovima, posebno ako je u pitanju starateljstvo nad djetetom (*V. A. M. protiv Srbije*, 2007; *Šabota – Gajić v. Bosne i Hercegovine*, 2007; *Karadžić v. Hrvatske*, 2005)).⁸³

Podnosilac zahtjeva može svojim ponašanjem u postupku doprinijeti dužini trajanja postupka. U tom slučaju neće postojati povreda prava na suđenje u razumnom roku, jer država odgovara samo za povrede koje joj se mogu staviti na teret. Redovne dispozicije stranaka po zahtjevima, predlaganje izvođenja dokaza, traženje izuzeća sudije koji vode postupak te stavljanje bilo kojih procesnih prijedloga o kojima sudovi u parničnom postupku redovno odlučuju neće se smatrati odugovlačenjem postupka. Ponašanje pravnog zastupnika nešto je za što samo ta osoba odgovara, pa ako se radi o odlaganjima za koje je prvenstveno odgovoran advokat, Sud neće to uzeti kao kršenje člana 6. Konvencije (*Pinzelt protiv Češke Republike*).⁸⁴ Zanimljiv je i slučaj *Bock protiv Njemačke* u kojem je predmet spora bio razvod braka (postupak trajao od 1974. do 1983). Sud je utvrdio da Bockov podnesak za razvod nije bio razmatran u razumnom roku s obzirom na akumuliranje odugovlačenja od strane nadležnih sudova, iako se stanovita odgovornost za trajanje postupka može utvrditi i na strani podnosioca tužbe. Imajući u vidu posebnu pažnju koja se od sudova očekuje u predmetima koji se odnose na građanski status, Sud je utvrdio kršenje iz člana 6. (1) Konvencije.⁸⁵ Vezano za ponašanje podnosioca predstavki, u praksi Suda bilo je slučajeva da je Sud nalazio da nije učinjena povreda člana 6. (1) Konvencije jer je

81 *Kattie Klische v. Italy*, no. 12539/86 od 27. 10. 1994, S., Carić, *op. cit.*, str. 83.

82 A., Bačić *et al*, *op. cit.*, str. 8.

83 J., Čizmić, *op. cit.*, str. 11.

84 D. Gomien, *op.cit.*, str. 64.

85 D. Vincek (2004), *op.cit.*, str. 9.

odugovlačenje postupka bilo posljedica ponašanja podnosioca predstavke. Tako npr. u odluci donesenoj po predstavi *Skočajić i Bjelić protiv Srbije* izostanak podnosioca predstavke s četiriju ročišta od dana stupanja na snagu Konvencije za Srbiju praćen je s 13 bezuspješnih pokušaja domaćeg suda da podnosiocu predstavke uruči rješenje doneseno povodom njegovog izostanka s ročišta i rješenja o odbacivanju žalbe zbog neblagovremenosti, što je Sud okarakterisao kao nesaradnju s domaćim sudovima. Sud je, uzimajući u obzir ove okolnosti i brojne neosnovane podneske, predstavku podnosioca povodom kršenja prava na suđenje u razumnom roku proglasio očigledno neosnovanom.⁸⁶ Sud je smatrao da podnosioci predstavki trebaju odgovarati za postupke odugovlačenja od strane njihovih punomoćnika.⁸⁷ U slučajevima kada podnosilac ima punomoćnika, svako njegovo direktno obraćanje sudu mimo punomoćnika, bilo u pisanoj formi ili putem telefona, Sud uzima u obzir kao doprinos podnosioca dužem trajanju postupka.⁸⁸

Što se tiče ponašanja podnosioca zahtjeva, od stranke se očekuje da pokaže ažurnost u preduzimanju procesnih radnji koje su za nju relevantne, da se uzdrži od taktike odlaganja i da iskoristi sredstva za ubrzanje postupka (*Union Alimentaria Sanders SA v. Spain*), osim kada takva sredstva ne postoje (*Horvat v. Croatia*, 2001). Prema sudskoj praksi, smatra se da podnosilac predstavke postupka neodgovorno: ako ne prisustvuje ročištima, pa takvim ponašanjem doprinosi da nastupi mirovanje postupka ili da se tužba smatra povučenom (*A. Skočajić i T. Bjelić protiv Srbije*, 2007. godina i *Julijana Uglešić protiv Croatie*, 2001); ako često i neopravdano zahtijeva odlaganje ročišta; ako sudu ne dostavi tačnu adresu (*Bunčić protiv Slovenije*, 2008.); ako ne dostavi traženu dokumentaciju za dalji razvoj postupka (*Ivka Ljubičić protiv Croatie*, 2007.) i ostalo.⁸⁹

Vlast bi trebala utjecati na efikasnost postupka, insistirajući na poštivanju rokova i sprečavanju neizvjesnosti za učesnike u postupku. Na državi je da organizuje svoj pravosudni sistem na način koji je neophodan da se strankama obezbijedi pravo na odluku u razumnom roku. Ako dolazi do kašnjenja u donošenju sudske odluke, država će se teško moći ekskulpirati pozivanjem na preopterećenost njenih pravosudnih organa, pogotovo ako su takve povrede ovog prava učesnika u postupku česte.⁹⁰ U svojoj praksi Sud je istakao da je obaveza države da preduzme adekvatne mjere kako bi se izbjeglo dugoročno nagomilavanje predmeta kao i hronična natrpanost i zaostaci u rješavanju predmeta. Sudovi se za neefikasno postupanje ne mogu pravdati preopterećenošću s brojem predmeta, manjkom sudija ili organizacijskim teškoćama. Sud u nizu svojih odluka naveo

86 *Bjelić v. Srbija*, no. 9460/05, odluka od 18. 09. 2007. S. Carić, *op.cit.*, str. 86.

87 *Capuano v. Italy*, no. 7/1986/103, presuda od 25. 06. 1987. *Ibidem*, str. 90.

88 *Surmeli v. Germany*, no 75529/1, presuda od 08. 06. 2006. *Ibidem*

89 T. Gorjanec-Prelević, „Pravo na suđenje u razumnom roku“, *Zbirka izabраних presuda Evropskog suda za ljudska prava u slučajevima protiv Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Makedonije, Slovenije i Srbije*, Sarajevo, 2009, str. 32.

90 A., Jakšić, *op.cit.*, str. 210.

je kako je „dužnost država ugovornica organizirati svoje pravne sisteme na takav način da njihovi sudovi mogu svakome omogućiti donošenje pravomoćne odluke u sporovima koji se odnose na građanska prava i obaveze u razumnom roku.“ (Vidjeti primjer *G. H. protiv Austrije*, presuda od 03. 10. 2000. godine, broj zahtjeva: 31266/96; *Rajak protiv Hrvatske*, presuda od 28. 06. 2001. godine, broj zahtjeva: 49706/96; *Horvat protiv Hrvatske*, presuda od 26. 08. 2001. godine, broj zahtjeva: 51589/99). Što se tiče ponašanja vlasti, država mora organizovati sudski sistem na način da osigura suđenje u razumnom roku. Sud je zaključio da tvrdnje vlade da nema dovoljno ljudskih resursa ili da postoje nezadovoljavajući uslovi funkcionisanja administracije nisu opravdanje za neispunjavanje „razumnog roka“ (*De cuber protiv Belgije* iz 1984. godine). Sud nema ni opravdanja za političke okolnosti, što je isticano kao argument vlade, jer su okolnosti nastale godinama nakon pokretanja postupka (*Pammel protiv Njemačke* iz 1997. godine). Države ugovornice dužne su preduzeti sve djelotvorne mjere odmah da ne dolazi do zaostajanja u vršenju sudske funkcije. Prilikom utvrđivanja efekata preduzetih mjera, Sud će uzeti u obzir konkretne prilike u zemlji ugovornici (*Eckle protiv Njemačke*, stav 92).⁹¹ Međutim, treba napomenuti da pravo strane na ekspeditivan postupak ne smije ići nauštrb načela materijalne istine. Postoje i razlozi koji mogu opravdati nešto duže trajanje postupka od uobičajenog, kao što su međunarodna pravna pomoć i okolnosti koje iziskuju izvođenje procesnih radnji u okviru pravne pomoći.

Osnovna dužnost Suda jeste da obezbijedi da svi učesnici u postupku postupaju na način da se izbjegne nepotrebno odugovlačenje postupka i da se preduzimaju one radnje u postupku koje imaju cilj da se postupak provede ekspeditno. Tako npr. ako vještak dugo drži predmet radi vještačenja, Sud je obavezan da ga upozori da predmet bude vraćen u roku koji mu je određen naredbom o povjeravanju predmeta vještačenja. Ukoliko vještak smatra da zbog složenosti treba produžiti rok za izradu nalaza, dužan se obratiti sudu tražeći produženje roka, u protivnom Sud bi trebao upotrijebiti procesna ovlaštenja da kazni vještaka, jer će država biti ta koja snosi odgovornost za nepostupanje u okviru razumnog roka.⁹² Isto tako, država će biti odgovorna zbog česte promjene sudskih vijeća, što dovodi do odugovlačenja postupka usljed potrebe da se novi sudija upozna s predmetom.⁹³ Pravilo je da je Sud taj koji efektivno kontroliše odvijanje postupka.

U parničnim stvarima moguće je izdvojiti više vrsta sporova za koje se zahtijeva posebna ekspeditivnost vlasti. To su npr. slučajevi koji su od velike važnosti za podnosioca predstavke, ili postupak čijim bi odugovlačenjem za podnosioca mogla nastati nenadoknadiiva šteta, ili priroda postupka koja zahtijeva brže postupanje od uobičajenog, ili slučajevi staranja o djeci koji se moraju riješiti brzo, što važi za slučajeve iz oblasti porodičnih odnosa u kojima Sud ne

91 Presuda *Eckle* od 15. 07. 1982, M. Nadaždin-Defterdarević, *op. cit.*, str. 173.

92 Presuda *Baggeta v. Italy*, no. 10256/83, od 26. 06. 1987. S., Carić, *op. cit.*, str. 89–90.

93 *Ibidem*, str. 94

može prihvatiti odlaganje ročišta za šest mjeseci, u slučajevima izdržavnja i sl. U predmetima koja se tiču građanskog statusa, potrebno je posebnu pažnju obratiti na moguću posljedicu koju dužina postupka može imati u pogledu uživanja prava na porodični život, kao i postupci u kojima se odlučuje o poslovnoj sposobnosti na osnovu ocjene mentalnog zdravlja. Posebnu pažnju brzog postupanja Sud traži u predmetima naknade štete. Prilikom odlučivanja o tome da li je došlo do povrede prava na suđenje u razumnom roku uzimaju se u obzir samo ona kašnjenja za koje je odgovorna država odnosno njeni upravni i sudski organi. Svaka država članica dužna je uspostaviti sistem u kojem će se svima iz njene nadležnosti osigurati sva prava iz Konvencije, pa samim tim i da se do pravde u odlučivanjima o građanskim pravima i obavezama dođe bez odgađanja (*H. v. France*, 1989).⁹⁴

iii. Pravo na brzo izvršenje presuda

Pravo na zahtjev za razumnim rokom podrazumijeva i provođenje sudskih odluka. Odredbe člana 6.(1) Konvencije analiziraju ne samo vođenje postupaka već i izvršenje odluka bilo kojeg suda. U predmetu *Hirnsby protiv Grčke*⁹⁵ Sud je zaključio da bi pravo na sud bilo iluzorno ako bi domaći pravni sistem dozvolio da konačna obavezujuća presuda ostane neizvršena. Sud ponavlja da, shodno svojoj ustanovljenoj praksi, član 6. (1) Konvencije obezbjeđuje svakome pravo da iznese svoj zahtjev koji se odnosi na njegova građanska prava i obaveze. Izvršenje presuda koju donese bilo koji sud mora biti posmatrano kao integralni dio suđenja u smislu člana 6. (1) Konvencije. Sud je prihvatio taj princip u predmetima koji se tiču dužine postupka (*Di Pede protiv Italije* i *Zoppia protiv Italije*, izvještaji o presudama i odlukama 1996 – IŽV, str. 1383–1384, stavovi 20–24 i str. 1410 i 1411, stavovi 16–20).⁹⁶ Neizvršavanje pravosnažnih presuda ukazuje na nefunkcionisanje pravosudnog i pravnog sistema jedne države kod dugog trajanja sudskog ili administrativnog postupka i to može biti uzrokovano drugim faktorima, a ne krivicom države. Tako u prvoj presudi u odnosu na Bosnu i Hercegovinu *Jelčić protiv Bosne i Hercegovine*, Sud utvrđujući povredu prava na suđenje u razumnom roku, konstatuje da „tamo gdje su sudovi konačno odlučili u predmetu, njihove odluke ne mogu biti dovedene u pitanje,“⁹⁷ smatrajući da se položaj podnositeljke predstavke „bitno razlikuje od drugih deviznih štediša koji nisu dobili presudu kojom bi bila naložena isplata njihovih novčanih sredstava“. ⁹⁸ Sud u navedenoj presudi navodi da se državni organ ne može pozivati na nedostatak finansijskih sredstava kao opravdanje za nepoštivanje pravosnažnih presuda kojima je naložena isplata duga. Razdoblje koje Sud prihvata kao razumno u izvršenju presuda – kojom se dosuđuje naknada zbog dugog trajanja postupka ne

94 J., Čizmić, *op. cit.*, str. 12.

95 *Hornsby protiv Grčke*, od 19. 03. 1997, 19987_II br-33, N., Mole i C., Harby, *op. cit.*, str. 135.

96 M., Nadaždin-Defterdarević, *op. cit.*, str. 141.

97 S., Carić, *op. cit.*, str. 19.

98 *Jeličić v. Bosna i Hercegovina*, no. 41183/02, od 31. 10. 2006; *Ibidem*

bi smjelo biti duže od šest mjeseci od datuma izvršnosti odluke kojom se dosuđuje naknada. Neizvršavanje pravosnažnih presuda ima posebnu težinu u oblasti porodičnih odnosa. Bez obezbjeđivanja mehanizma za izvršavanje pravosnažnih sudskih odluka bio bi doveden u pitanje i temeljni princip vladavine prava. Zbog toga se izvršenje presuda smatra integralnim dijelom suđenja za potrebe člana 6. Konvencije.⁹⁹

iv. Dodjela nadoknade na ime nematerijalne štete u slučajevima u kojima je Evropski sud za ljudska prava utvrdio povredu razumnog roka

„Kada Sud utvrdi prekršaj Konvencije ili protokola uz nju, a unutrašnje pravo Visoke strane ugovornice u pitanju, omogućava samo djelomičnu odštetu, Sud će, ako je to potrebno, pružiti pravično zadovoljenje oštećenoj stranci“ (član 41. Konvencije). Pravično zadovoljenje pravična je naknada koju može tražiti svaki podnosilac predstavke, osim ako predsjednik Vijeća ne naloži drugačije u posebnom pismenu koje se dostavlja najkasnije dva mjeseca poslije donošenja odluke o prihvatljivosti predstavke. Zahtjev za naknadu štete dostavlja se sa svom potrebnom dokumentacijom, a u slučaju manjkave dokumentacije Vijeće može odbiti taj zahtjev u cjelini ili djelomično. Vijeće može pozvati stranku ako nije tražila naknadu da se izjasni o zahtjevu za naknadu u svakom trenutku postupka.

Ako Vijeće zaključi da je došlo do povrede Konvencije ili Protokola uz nju, ono može u istoj presudi koja se odnosi na suštinu stvari usvojiti i odluku o pravičnoj naknadi (član 41. Konvencije). Međutim, ako pitanje pravične naknade još nije zrelo za odluku, Vijeće ga zadržava u cjelini ili djelimično za kasniju odluku i utvrđuje dalji postupak. Vijeće može odlučiti da se podnosiocu u skladu s pravilom 75. stav 1 - 3. Poslovnika na dodijeljeni iznos dodijele i kamate.

Kada je riječ o suđenju u razumnom roku, u praksi Suda rijetki su slučajevi u kojima je Sud usvajao zahtjev podnosioca predstavke za naknadu materijalne štete. Dakle, Sud dodjeljuje nematerijalnu štetu kao nadoknadu koja predstavlja satisfakciju zbog stanja nesigurnosti u kojem se građanin nalazio. Specifičnost dosuđivanja naknade u vezi s pravom na suđenje u razumnom roku ogleda se u tome što naknadu u slučajevima gdje je to regulisano može dosuditi i nadležni Sud tužene države. Da bi odluka bila prihvaćena od strane Suda, bitno je da je odgovarajuća. U određivanju visine naknade koju će dosuditi, Sud se rukovodi svojom praksom u sličnim situacijama, pri čemu se uzima u obzir dužina trajanja postupka, njegova složenost, brojnost istaknutih povreda, ponašanje učesnika u postupku i ponašanje nadležnih vlasti. Za ilustraciju postupka u pogledu „razumnog roka“ pred Sudom, u vezi s postupanjem hrvatskih sudova, ukratko će se opisati predmet *Horvat c/a Republike Hrvatske*. Hrvatska državljanka Ankica Horvat na osnovu člana 34. Konvencije podnijela je dana 20. 04. 1999. godine Sudu zahtjev protiv Republike Hrvatske u kojem navodi povredu člana

⁹⁹ *Hornsby v. Grčka*, no. 18357/91, od 19. 03. 1997., *Ibidem*, str. 40.

6.(1) Konvencije u parničnim postupcima koje je pokrenula pred Općinskim sudom u Zagrebu. Njen slučaj nije ispitan u razumnom roku, a protivno članu 13. Konvencije nije imala djelotvoran pravni lijek, u odnosu na trajanje tih postupaka. Iz predstavke proizilazi da je podnositeljica zahtjeva krajem 1992. godine posudila na kratki rok dvoma trgovačkim društvima relativno visoke iznose u njemačkim markama uz kamatu. Kako joj ti iznosi nisu nikada vraćeni, zajedno sa velikim brojem drugih vjerovnika pokrenula je pred Općinskim sudom u Zagrebu dvije parnice. Iz toga obaju parničnih postupaka vidljivo je da su glavne rasprave bile uvijek iznova odgađane zbog nepostojanja određenih procesnih pretpostavki (nemogućnost utvrđivanja pravnog statusa trgovačkih društava, nemogućnost utvrđivanja adrese tuženog i sl.). U vrijeme donošenja presude Suda obje su parnice još uvijek bile u toku pred Općinskim sudom u Zagrebu. Hrvatska Vlada navela je da je podnositeljica zahtjeva propustila iscrpiti domaća pravna sredstva, odnosno da je propustila podnijeti ustavnu tužbu na osnovu člana 59. stav 4. Ustavnog zakona o Ustavnom sudu Republike Hrvatske,¹⁰⁰ te da je od predsjednika Općinskog suda u Zagrebu, kao i od Ministarstva pravosuđa, uprave i lokalne samouprave, također, mogla zahtijevati ubrzanje postupka. Sud je smatrao da se ustavna tužba na osnovu člana 59. stav 4. Ustavnog zakona ne bi mogla smatrati djelotvornim pravnim sredstvom u konkretnom slučaju, a ostale informacije koje navodi Vlada predstavljaju u biti samo informaciju dostavljenu nadležnom tijelu. Nadalje, tokom postupka Vlada Republike Hrvatske navela je da su oba slučaja složena, budući da ni tužioci ni Općinski sud u Zagrebu nisu mogli utvrditi adresu tuženog. Podnositeljica je tvrdila da je policija bila dužna utvrditi adresu, ali prema hrvatskom pravu, kada je adresa tuženog nepoznata, od Centra za socijalni rad moguće je zatražiti da odredi zastupnika takvom tuženom. Sudu je trebalo u jednom postupku jedna, a u drugom tri godine da se odredi zastupnik. U pogledu ponašanja podnositeljice, Vlada Hrvatske tvrdila je da je ista doprinijela dužini postupka jer nije dostavila tačnu adresu tuženog. Vlada je nadalje tvrdila da je Općinski sud u Zagrebu pokazao marljivost u vođenju postupka, ali ima problema s velikim brojem neriješenih spisa. Sud nije našao da su Vladina objašnjenja kašnjenja uvjerljiva. Cijeneći kriterije utvrđene u sudskoj praksi, Sud podsjeća da ugovorne strane trebaju organizovati svoje pravosudne sisteme tako da sudovi mogu svakome garantovati pravo da u razumnom roku dobiju konačnu odluku. U ovom predmetu, s obzirom na kriterije utvrđene u sudskoj praksi, uzimajući pritom sve okolnosti slučaja, Sud je zaključio da trajanje ovih postupaka, koji su još uvijek u toku pred prvostepenim sudovima, nije zadovoljilo kriterij razumnog roka, te je utvrdio povredu člana 6. stav 1. Konvencije u odnosu na oba postupka. Na ime novčane štete podnositeljica je potraživala iznos od 70.000,00 kuna. Sud je, imajući u vidu sve okolnosti, u oba slučaja odredio da Republika Hrvatska mora platiti podnositeljici zahtjeva 20.000 kuna na ime naknade za nenovčanu

100 „Narodne novine“, broj. 49/2002. (dalje: Ustavni zakon)

štetu, uz godišnju zakonsku kamatu od 18% i to u roku od tri mjeseca od dana kada presuda postane konačna.¹⁰¹

U praksi Suda, povreda prava na suđenje u razumnom roku najčešće se ističe vezano za prava na mirno uživanje imovine predviđenog članom 1. Protokola 1. uz Konvenciju, ili za povredu prava na poštivanje privatnog i porodičnog života (naročito paternitetski sporovi). U nekim slučajevima dugo trajanje postupka može dovesti do toga da sam tužbeni zahtjev postane bespredmetan (npr., radni spor kojim se traži vraćanje na posao traje toliko dugo da je stranka otišla u penziju ili umrla tokom postupka, a riječ je o neprenosivom pravu). Sud je zauzeo stav da povreda ovog prava može postojati uporedo s povredom prava iz člana 13. Konvencije - pravo na djelotvorno pravno sredstvo, čime je napuštena ranija sudska praksa prema kojoj je član 13. Konvencije bio konzumiran članom 6. stav 1. Konvencije.¹⁰²

4. Zaključna razmatranja

U radu su razmatrane opće garancije pravičnog suđenja propisane u člana 6. (1) Konvencije, kao i njihova primjena u predmetima građanskopravne prirode. Član 6. (1) Konvencije pruža procesnopravne garancije svakome o čijim se građanskim pravima i obavezama odlučuje. Članom 34. Konvencije propisano je da Sud može da prima predstavke od svake osobe, nevladine organizacije ili grupe lica koja tvrde da su žrtve povrede prava ustanovljenih Konvencijom ili protokolima uz nju učinjene od strane neke visoke strane ugovornice. Primjena prava na pravično suđenje pred nacionalnim sudovima trebala bi biti oslobođena svih predrasuda, utemeljena na subjektivnosti, ujednačenoj sudskoj praksi i jednakosti stranaka pred sudovima. U radu su analizirani neki od aspekata prava na pravično suđenje: pravo na pristup sudu, pravo na pravnu pomoć, pravo na procesnu ravnopravnost, pravo na javno i kontradiktorno suđenje, pravo na saslušanje, pravo na postupanje zakonom ustanovljenog, nezavisnog i nepristrasnog suda, te pravo na suđenje u razumnom roku, uz navođenje brojnih primjera iz prakse Evropskog suda za ljudska prava.

Literatura:

1. Bačić, A., *et al.*, *Pravo na pošteno suđenje i razuman rok: Pravo azila*, Organizator, Zagreb, 2003;
2. Carić, S., *Pravo na suđenje u razumnom roku*, Službeni glasnik, Beograd, 2008.

101 D., Vincek, (2004) III dio, *op. cit.*, str. 10–11.

102 *Kudla v. Poland*, no. 30210, od 26. 10. 2000. S., Carić, *op. cit.*, str. 24.

3. Čizmić, J., „Pravo na suđenje u razumnom roku, s posebnim osvrtom na hrvatsko i bosanskohercegovačko pravo“, *Zbornik radova međunarodne naučne konferencije: Pravni i ekonomski aspekti procesa integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju*, Pravni i Ekonomski fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru, Mostar, 2013.
4. Gomien, D., „Evropska konvencija o ljudskim pravima“, *Naklada*, Pravni fakultet Sveučilište u Rijeci, Zadar, 2007.
5. Gorjanec-Prelević, T., „Pravo na suđenje u razumnom roku“, *Zbirka izabranih presuda Evropskog suda za ljudska prava u slučajevima protiv Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Makedonije, Slovenije i Srbije*, Sarajevo, 2009.
6. Grdinić, E., „Pravo na pošteno suđenje u postupcima građanskopravne prirode zajamčeno članom 6. st. 1. Evropske konvencije za zaštitu temeljnih sloboda“, *Hrvatska pravna revija*, Zagreb, broj 9/2005.
7. Haubrich, V., „Pravo na slobodan pristup sudu u parničnom postupku“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, Mostar, 2012.
8. Jakšić, A., *Evropska konvencija o ljudskim pravima komentar*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2006.
9. Miljko, Z., *Ustavno uređenje Bosne i Hercegovine*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2006.
10. Mole, N., i C. Harby, „Pravo na pravično suđenje“, *Vodič za primjenu članka 6. Europske konvencije o ljudskim pravima*, Priručnik o ljudskim pravima, broj 3, Sarajevo, 2005.
11. Nadaždin-Defterdarević, M. *Evropska konvencija prema praksi Evropskog suda za ljudska prava*, Grafit, Mostar, 2007.
12. Sadiković, Ć., *Evropsko pravo ljudskih prava*, Magistrat, Sarajevo, 2001.
13. Uzelac, A., „Pravo na suđenje u građanskim predmetima, nova praksa Evropskog suda za ljudska prava i njen uticaj na Hrvatsko pravo i praksu“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, vol. 60, br. 1, februar 2010.
14. Uzelac, A., „Hrvatsko procesno pravo i jamstvo pravičnog postupka“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, Rijeka, 1991.
15. Van Dijk, Van Hoof G. J. H., *Teorija i praksa Evropske konvencije o ljudskim pravima*, Muller, Sarajevo 2001.
16. Vincek, D., „Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda – III dio“, *Informator*, broj 5006/2004.

Sanja Pajić, LL.M.

Deputy Cantonal Public Attorney of the Herzegovina-Neretva Canton

THE RIGHT TO A FAIR TRIAL IN CIVIL CASES

Summary: The right to a fair trial is the basic ideal of all democratic legal systems, ie the degree of realization of this right shows the degree of democracy and rule of law in a particular society. The subject of consideration of this paper are the general guarantees of a fair trial prescribed by Art. 6. of the Convention, as well as their application in cases of civil law, which are based on several legal principles: equality of parties, independence and impartiality of the court, publicity and adversarial proceedings, the right to a trial within a reasonable time, efficiency and timeliness and the like.

Keywords: Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, right to a fair trial, civil rights and obligations